

UDK 528.422

LIETUVOS ADMINISTRACINIS SKIRSTYMAS XIX ir XX a. RUSIJOS ŽEMĖLAPIUOSE

Algirdas Gliožaitis

Justiniškių g. 115–68, LT-05245 Vilnius, Lietuva

Įteikta 2005 11 10, priimta 2006 03 17

Tęsinys. Pradžia – „Geodezija ir kartografija“, XXXII t., Nr. 2.

4. Caro Aleksandro I laikų žemėlapiai ir dokumentai

Caras Aleksandras I valdė nuo 1801 m. iki 1825 metų. Jis administracinio valdymo tikslams realizuoti 1801 m. rugsėjo 9 d. Vilniuje įsteigė braižyklą, kuriai buvo pavesta sudarinėti privačių, bažnytinių, valstybinių žemės valdų, miestų žemių planus ir žemėlapius (uždaryta 1917 m.) [12]. 1801 m. rugsėjo 21 d. caro įsaku Lietuvos gubernija padalyta į Lietuvos Vilniaus ir Lietuvos Gardino gubernijas. Lietuvos Gardino gubernija įkurta vietoje buvusios Slanimo „namiestničestvos“. Caras 1802 m. su didžiule palyda atvažiavo į Vilnių. Tilžėje 1807 m. liepos 7 d. pasirašyta Rusijos ir Prancūzijos sutartis, kuri, deja, neapsaugojo šių valstybių nuo karo. Jis prasidėjo 1812 m. Po sutarties pasirašymo Napoleonas sudarė Varšuvos Kunigaikštystę. Jai priklausė ir dalis Lietuvos – Užnemunė. Palangos valsčius 1819 m. atskirtas nuo Vilniaus gubernijos ir priskirtas prie Kuršo. Priskirdamas Palangą Kuršui, caras, kuris buvo laikomas liberaliu, stengėsi patenkinti vokiečių baronų, reikalavusių patogesnio susisiekimo su Prūsija, interesus.

Baltarusijos gubernija buvo padalyta į Baltarusijos Vitebsko ir Baltarusijos Mogiliovo gubernijas, Baltarusijos Vitebsko gubernija išsikūrė vietoje buvusios Polocko „namiestničestvos“. Tarp Vilniaus ir Minsko gubernijų 1806 m. detalai nustatyta riba [13, 14] (10 pav.).

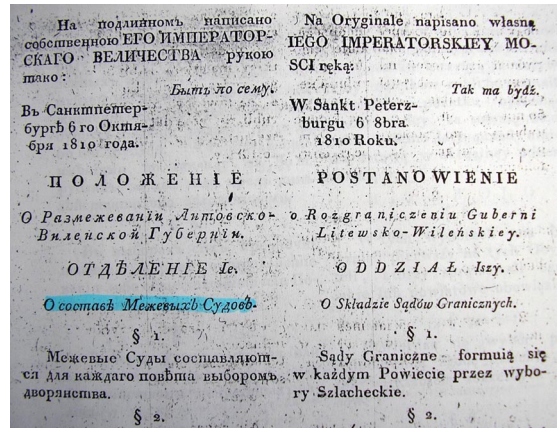

10 pav. Ribos tarp Vilniaus ir Minsko gubernijų planas; lapo Nr. 8 fragmentas

1807 m. „Rusijos imperijos gubernijų ir sričių atlase“, žemėlapyje Nr. 7, pavaizduotos Kuršo, Minsko, Smolensko, Lietuvos Vilniaus ir Lietuvos Gardino bei Baltarusijos Vitebsko ir Baltarusijos Mogiliovo gubernijos (11 pav.). Atlaso žemėlapiai be simbolikos. Žemėlapyje pažymėta Lietuvos Vilniaus ir Lietuvos Gardino gubernijų rytinė, pietinė bei vakarinė ribos apytikriai sutampa su atitinkamomis Pavlo I nustatytomis Lietuvos gubernijos ribomis. 1810 m. spalio 6 d. caras Aleksandras I patvirtino „Lietuvos Vilniaus gubernijos padalijimo (razmeževaniji) instrukciją“ (12 pav.), kurioje dar prisimenama valakų reforma ir Lietuvos Statutas. Žemėlapių depas 1812 m. reorganizuotas į Karo topografijos depą prie Generalinio kariuomenės štabo.

11 pav. Kai kurios Rusijos gubernijos

12 pav. Lietuvos Vilniaus gubernijos padalijimo instrukcijos fragmentas

Prancūzų revoliucijos veikiamas caras Aleksandras I stengėsi palaikyti liberalesnes idėjas ir Rusijoje. Tuo pasinaudojo Lietuvos bajorai. Jų įgaliotas Mykolas Kleopas Oginskis 1811 m. kreipėsi į carą, prašydamas atkurti autonomijos teisėmis Lietuvos Didžiąją Kunigaikštystę teritorijoje (apie 485 tūkst. kv. km.), buvusioje dar iki Liublino unijos, kurioje nuo 1529 m. iki prašymo įteikimo galiojo Lietuvos Statutas. Caras iki karo su Napoleonu atsakymo nebuvo davęs.

Caras Aleksandras I į Vilnių buvo atvažiavęs dar kartą 1812 m. ir puotos Vingio parke metu sužinojo, kad Napoleono kariuomenė persikėlė per Nemuną ir žygiuoja į Vilnių. Tuo metu Vilniuje buvo apie 7000 rusų karių, kurie kartu su caru pasitraukė į Rusijos imperijos gilumą. Prancūzijos kariuomenė užėmė Lietuvą. Lietuva stengėsi pasinaudoti šiuo momentu ir atkurti valstybingumą. Napoleonas buvo sutiktas pagarbiai ir palankiai, prašyta atkurti LDK, bet gautas neaiškus atsakymas. Buvo sudaryta tik laikinoji Lietuvos valdžia Lietuvos Vilniaus, Lietuvos Gardino ir Minsko gubernijose (apie 138 tūkst. kv. km.), kuriai vadovavo Stanislovas Saltanas, sąjungos su Lenkija šalininkas. Napoleonui rūpėjo ne Lietuvos valstybingumo atkūrimas, o kaip gauti daugiau maisto kariuomenei išmaitinti ir Lietuvos vyrų kariuomenei papildyti, ir tai jam pavyko. Jo kariuomenėje prieš rusus kariavo Lietuvos ir Lenkijos kariniai daliniai. Tai buvo savotiška koalicija su Prancūzija, kuri Lenkijai, nors ir pralaimėjus Napoleonui, buvo naudinga, deja, Lietuvai – pragaištinga. Napoleonas 1812 m. įkūrė Varšuvos kunigaikštystę, kuriai priskyrė per trečiąją Lietuvos padalijimą Prūsijai tekusią Užnemunę bei Suvalkų kraštą, nes juos caras Pavelas I žemėlapiuose jau buvo įvardijęs kaip Lenkijos Karalystės dalis. Vėliau, XX a. pradžioje atkuriant valstybingumą etnografinėje teritorijoje, šis Napoleono sprendimas komplikavo Lietuvos ir Lenkijos santykius.

Kovai prieš Prancūziją susivienijo keturios didžiosios valstybės – Austrija-Vengrija, Prūsija, Rusija ir D. Britanija, kurios, nugalėjusios Prancūziją, 1815 m. birželio 9 d. Vienoje baigė braižyti naują Europos žemėlapi. Vietoje Napoleono įkurtos Varšuvos Kunigaikštystės buvo atkurta Lenkijos Karalystė. Deja, keičiant valstybių sienas tautų nuomonės nebuvo paisoma, taigi ir Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė nebepresiminta. Caras Aleksandras I 1815 m. Lenkijos Karalystę prisijungė prie Rusijos, leido jai turėti nedidelę kariuomenę, seimą ir tvarkytis vadovaujantis Napoleono kodeksu. Paryžiuje 1815 m. rugsėjo 26 d., carui Aleksandriui I pasiūlius, įkurta Šventoji sąjunga, kuri turėjo užtikrinti ramybę Europoje.

Vienos konferencijos sprendimai pažymėti 1818 m. Rusijos imperijos atlase [14]. Tai tas pats 1807 m. atlasas, papildytas Lenkijos Karalystės ir Didžiosios Suomijos Kunigaikštystės žemėlapiais. Prie Lenkijos karalystės Augustavo vaivadijos priskirta Užnemunė ir Suvalkų kraštas, o kita LDK dalis žymima kaip Rusijos gubernijos. Deja, Vienos konferencijoje Europos didžiosios valstybės (imperijos) patikėjo melu, kad LDK yra slaviškos tik aplenkintos žemės, nes per jas rusai plūdo į Vakarų Europą. Tai buvo didžiulis smūgis Lietuvos valstybingumo atkūrimui.

Praslinkus karui, Rusija, nugalėjusi prancūzus, Lietuvoje pradėjo dar labiau stiprinti savo valdžią. Vienas iš tokių žingsnių buvo 1820 m. įsteigta Vilniaus rūmų turtų valdytojo kanceliarija (uždaryta 1917 m.). Karo topografijos depas dar labiau plėtė savo veiklą, todėl 1822 m. reorganizuotas į Karo topografų korpusą, kuris intensyviai dirbo imperijos pakraščiuose. Vienas iš pirmųjų Karo topografų korpuso darbų buvo 1822 m. nustatyta muitų siena su Lenkijos Karalyste, Lietuvoje sutapusi su Nemuno kairiuoju krantu.

5. Caro Nikolajaus I laikų žemėlapiai ir dokumentai

Caras Nikolajus I valdė nuo 1825 iki 1855 metų. Jis 1829 m. patvirtino Žemėtvarkos įstatymą ir pertvarkė žemėtvarkos valdymą. Justicijos ministerijos žinioje įkurtas Matininkų korpusas, kuriam buvo pavaldžios gubernijų žemėtvarkos kanceliarijos. Carui įsakius, 1829 m. Sankt Peterburge sudarytas Rusijos imperijos gubernijų, sričių, Lenkijos Karalystės bei Suomijos Kunigaikštystės atlasas [15]. Jame yra Vilniaus ir Gardino gubernijų generaliniai žemėlapiai (13 pav.). Juose pažymėta rytinė, pietinė ir vakarinė šių gubernijų riba apytikriai sutampa su ankstesnių carų nustatyta. Žemėlapyje pažymėta, kad nuo Palangos iki Smalininkų eina siena su Prūsijos Karalyste; nuo Smalininkų iki Gardino riba eina Nemunu, toliau – Bobro, Narevo, Bugo upėmis iki Orchovkos kaimelio ir ribojasi su Lenkijos Karalyste. Šiame atlase gubernijų herbai nebraižyti. Prie Vilniaus ir Gardino gubernijų neberašoma, kad jos Lietuvos, o prie Vitebsko ir Mogiliovo gubernijų nėra nuorodų, kad jos Baltarusijos. Atlasas papildytas ir pakartotinai išleistas 1835 metais.

Caras Nikolajus I 1843 m. liepos 1 d. Vilniaus guberniją padalijo į Vilniaus ir Kauno gubernijas. Vilniaus gubernijos ribos buvo praplėstos į rytus, prijungiant lietuviškus Dysnos ir Vileikos rajonus (arba apskritis), bei į pietus, prijungiant lietuvišką Lydos apskritį (14, 15 pav.).

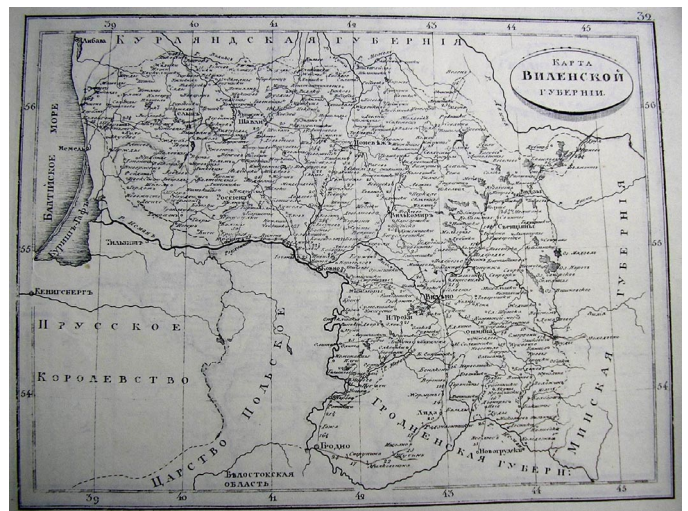
1826 m. įkurtas „Jo imperatoriškosios didenybės asmeninės kanceliarijos III skyrius“ – slaptoji policija. Ji Lietuvoje atskleidė visas prieš caro valdžią nukreiptas slaptas organizacijas pačioje jų veiklos pradžioje. Žinoma ne be pačių lietuvių pagalbos...

Vykdamas Vilniaus krašto nutautinimo politiką, 1829 m. įkurta Vilniaus „četvertinkos“ dvarų valdyba (uždaryta 1912 m.). 1831 m. įvyko Lietuvos sukilimas prieš caro valdžią, kuris, deja, buvo nesėkmingas. Sukilimą numalšinus prasidėjo Lietuvos žmonių trėmimai ir represijos. Po sukilimo konfiskuoti dideli plotai lietuviškų žemių (2890 dvarų). Jose pradėta planingai įkurdinti rusų kolonistus. 1832 m. gegužės 13 d. caro Nikolajaus I įsakymu uždaromas Vilniaus universitetas, o rūpintis Lietuvos švietimo reikalais pavesta Minsko gubernijai. Vilniaus vyskupijoje (popiežiaus Pijaus VIII pontifikato metu) uždarytos 29 bažnyčios ir 49 vienuolynai, o jų žemės nusavintos. 1837 m. Augustavo vaivadija tapo Augustavo gubernija.

Kariškiai buvo priversti daugiau rūpintis imperijos apsauga ir nebespėjo vykdyti civilinėms reikmėms reikalingų darbų, todėl prie Valstybės turtų ministerijos 1838 m. įsteigtas Civilių topografų korpusas. Civilių topografų korpuso nuostatus patvirtino pats caras 1838 m. kovo 7 d. (16 pav.). 1840 m. liepos 7 d. panaikinamas Lietuvos statuto galiojimas ir įvedami Lietuvoje Rusijos įstatymai. 1841 m. suaktyvėjo kitų Lietuvos bažnytinių žemių nusavinimas. 1843 m. įsteigta Vilniaus gubernijos turtų valdyba (uždaryta 1862 06 06). 1843 m. gegužės 17 d. Vilniuje buvo įsteigta Vilniaus Gardino, Minsko ir Kauno gubernijų centrinė dvarininkiškos kilmės reikalų revizijos komisija. Šiai komisijai šlėkta privalėjo pristatyti savo dvarininkiškos kilmės įrodymus. Daugelis neturėjo jokių dokumentų, kiti, nors ir turėjo, negalėjo apsimokėti neišvengiamų išlaidų, susijusių su „dvarininkiškų“ teisių paieškomis, todėl jų žemės ir turtas buvo nusavinti. 1844 m. balandžio 15 d. įkurtas Vilniaus gubernijos dvarininkų valdų inventorių patikrinimo ir sudarymo komitetas (uždarytas 1858 04 19).

13 pav. Vilniaus gubernijos generalinis žemėlapis

14 pav. Vilniaus gubernijos žemėlapis po Vilniaus ir Kauno gubernijų padalijimo

15 pav. Kauno gubernijos žemėlapis

16 pav. Civilių topografų korpuso nuostatų fragmentas

Vidaus reikalų ministerijoje 1845 m. įsteigta Rusijos geografų draugija. Pramanytas naujas rusifikacijai parankus viso istorinio ir politinio regiono pavadinimas – Vakarų kraštas, arba tiesiog Vakarų Rusija. Atsirado ir šio termino vedinių regiono dalims pavadinti. Buvusioms LDK žemėms, XVIII a. pabaigoje tekusioms Rusijai, ilgainiui prigijo Šiaurės vakarų krašto pavadinimas. Rusifikacinės geografijos terminijos įvedimas buvo viena iš tos specifinės, tik šiam regionui taikomos, rusinimo politikos sudedamųjų dalių. Ši politika buvo grindžiama XIX a. ketvirtajame dešimtmetyje pradėta plėtoti politizuota istoriografinė koncepcija, esą LDK susikūrė ir plėtojosi rusų civilizacijoje iš esmės kaip viena iš rusų valstybių ir buvo net Maskvos konkurentė kovoje dėl rusų žemių suvienijimo. Vienas iš tokio teiginio argumentų – tai susigiminiavusios kai kurių Rusijos carų ir LDK kunigaikščių šeimos. 1850 m. Matininkų korpusas sukuriantas. Jis pradėjo veikti karinio dalinio principu.

Siekdamas sureguliuoti santykius su katalikų bažnyčia popiežiaus Pijaus IX pontifikato metu caras Nikolajus I 1847 m. pasirašė konkordatą su Šv. Sostu. Kiek vėliau, 1849 m., pertvarkyta bažnytinė provincija. Nuo Vilniaus vyskupijos buvo atskirti Kauno, Panevėžio, Ukmergės, Utenos, Obelių, Zarasų, Kuršo ir Žemgalos dekanatai ir prijungti prie Žemaičių vyskupijos. Žemaičių, vyskupystė 1849 m. pradėta vadinti Telšiais.

1849 metais išleistas dar vienas Rusijos imperijos atlasas [16].

6. Caro Aleksandro II laikų žemėlapiai ir dokumentai

Caras Aleksandras II valdė nuo 1855 iki 1881 metų. Tuo laikotarpiu Vilniaus ir Gardino gubernijų, o kartu ir su jomis tapatinama Lietuvos etnografinių žemių, rytinė riba išliko apytikriai tokia pati, kaip valdant carui Nikolajui I. Tai pažymėta 1860 m. smulkiame Rusijos imperijos atlase. Jame yra žemėlapis Nr. 6, kuriame vaizduojamos Liflandijos, Estijos, Kuršo, Kauno, Vilniaus, Gardino ir Minsko gubernijos. Žemėlapyje pateikti gubernijų herbai: Vilniaus – Vytis, o Minsko – dvigalvis Rusijos erelis ir t. t. 1864 m. išleistas Vakarų Rusijos krašto ir Lenkijos Karalystės atlasas. Jame jau be herbų pavaizduotos į Vilniaus, Kijevo ir Varšuvos karines apygardas įeinančios gubernijos [17]. Matyt, siekiant ištaisyti 1815 m. Vienos kongreso klaidą, Užnemunę ir Suvalkų kraštą atskirti nuo Lenkijos Karalystės, 1867 m. sausio 13 d. iš šiaurinės Augustavo gubernijos dalies sudaryta Suvalkų gubernija. Ji pažymėta 1871 m. Rusijos imperijos detaliame atlase [18]. Liko pavaldi Varšuvos generalgubernatoriui. Šio atlaso žemėlapiuose gubernijų herbai nebraižyti (17 pav.). 1867 m. Matininkų korpusas pradėjo veikti kaip civilinė organizacija.

Caro valdžia, tikriausiai nujausdama galimų neramumų pradžią, susidomėjo tautine imperijos pakraščių sudėtimi. 1857 m. statistinius duomenis per kunigus surinko rusų akademikas Koppen. 1861 m. Lebedkin išleido brošiūrą „O plemenom sostave narodonaselenija zapadnovo kraja Rosijskoj imperiji“. Matyt, įvertinęs statistinius duomenis, 1862 m. caras Aleksandras II išleido įsakymą steigti Lietuvoje tik rusiškas pradžios mokyklas. 1860 m. liepos 2 d. įsteigta Vilniaus gubernijos žemės ribų matavimo komisija (uždaryta 1863 m.), o 1863 03 01 išleistas caro įsakas dėl privalomo žemės išpirkimo įvedimo Kauno, Vilniaus, Gardino, Minsko gubernijose ir dalyje Vitebsko gubernijų. 1863 m. Lietuvoje įvyko sukilimas prieš caro valdžią, kuris ir vėl buvo nesėkmingas. Po jo konfiskuota apie 60 000 dešimtinių žemės, į Rusijos gilumą ar Sibirą išgabenta ištisi kaimai, o vietoje ištremtųjų įkurdinti rusai. Štai ką apie tai rašė net pačių rusų istorikas A. H. Kirkoras: „1863 metai kaip žiaurus uraganas praužė per visą kraštą ir nusinešė tūkstančius aukų. Tūkstančiai nukautų mūšiuose, daugybė sušaudytų ir pakartų be teismo nuosprendžių, tūkstančiai išsiųstų į katorgą ir Sibirą, sudeginti ir ištuštėję kaimai, ištisų gyvenviečių iškeldinimas, dvarininkų luomo sunaikinimas. Teisės įsigyti dvarą ir valstybinę tarnybą netekimas, apribojimas mokymosi aukštosiose mokyklose, geranoriškų reformų, pavyzdžiui, žemstvių, viešo teismo ir kt., kuriomis naudojosi centrinės gubernijos, pristabdymas – štai kokie užsidegimo ir lengvabūdiško tikėjimo begėdišku užsienio kurstymu padariniai.“ [19]. Caras 1864 m. gegužės 22 d. patvirtino Šiaurės vakarų krašto surusavimo programą. Į Rusijos didvyrių rangą su „rusų pradų“ atkuriamąja

17 pav. 1871 m. Vilniaus gubernijos žemėlapis

„Statistinėje Vakarų Rusijos krašto lentelėje“, kurią, Vidaus reikalų ministerijos pavedimu, sudarė Batiuškov, aktyvus „rusų pradų atkūrimo“ politikos veikėjas [20]. Jis buvo ir Vilniaus gubernijos švietimo globėjas. Matyt, statistiniai duomenys nepatenkino caro valdininkų, todėl 1865 09 13 vidaus reikalų ministro P. A. Valujev slaptu įsakymu Nr. 141 uždrausta lietuviška spauda. 1865 m. išleistos specialios instrukcijos, kaip rusams Lietuvoje įsigyti dvarus ir namus. 1866 m. Rusijoje įsteigta Lietuvos dvarų supirkinėjimo bendrovė. 1867 05 16 išleistas įstatymas dėl valstybinių valstiečių žemės išpirkimo Vilniaus, Kauno, Gardino, Minsko, Vitebsko gubernijose. Karinės prievolės įstatymas išleistas 1874 01 01 ir įvesta visuotinė karo prievolė. 1874 m. įsteigta Vilniaus gubernijos cerkvių statybos komisija, kuri užsiiminėjo ir katalikų bažnyčių pertvarkymu į cerkves [20]. 1882 06 03 paskelbtas įstatymas dėl „laisvųjų žmonių“ žemės išpirkimo, 1886 06 09 – dėl amžinųjų činčininkų žemės išpirkimo. Šie įstatymai galutinai nuskurdino mažžemius kaimo žmones. Jie nepajėgė išpirkti naudotos žemės ir buvo priversti palikti savo gimtąsias vietas. Jose vėliau įsikurdavo kolonistai. 1868 m. prasidėjo masinė žmonių emigracija iš Lietuvos į Vakarų Europos ir Amerikos šalis.

7. Carų Aleksandro III ir Nikolajaus II laikų žemėlapiai ir dokumentai

Caras Aleksandras III valdė nuo 1881 iki 1894 metų. Jo valdžios metais Vakarų Rusijos kraštui priskirtų Vilniaus, Kauno, Suvalkų ir Gardino gubernijų ribos išliko iš esmės nepakitę, t. y. apytikriai tokios pat kaip valdant carui Aleksandru II. Tai pažymėta 1882 m. lietuviškų Vilniaus, Kauno ir Gardino gubernijų žemėlapyje, kuris yra Lietuvai skirto 1882 metų namų kalendoriaus priedas (18 pav.). Žemėlapis 1881 m. spalio 21 dieną patikrintas Vilniaus gubernijos cenzūros.

Lietuvos turtų nusavinimui įteisinti 1882 m. gruodžio 21 d. įsteigta Vilniaus ir Kauno gubernijų žemdirbystės ir valstybės turtų valdyba, kuri valdė ir tvarkė miškus, žemę, vandenį (panaikinta 1918 04 03) [12].

Karinės Rusijos Lietuvos nutautinimo politikos naikinant katalikų bažnyčias pavyzdys – Kražių skerdynės. 1893 m. buvo įsakyta Kražių bažnyčią atiduoti rusams. Vietos gyventojai atkakliai priešinosi atsiųstiems kazokams, išprovokavusiems didžiules skerdynes, kurių ir po šiai dienai žmonės dar negali užmiršti.

Caras Nikolajus II valdė nuo 1894 m. iki 1917 metų. Iki pirmojo pasaulinio karo Vilniaus, Kauno, Suvalkų ir Gardino gubernijų ribos išliko iš esmės nepakitę (19 pav.).

Tęsiant ankstesnių carų politiką, vykdomo nutautinimo rezultatais įsitikinti 1897 m. atliktas Rusijos imperijos gyventojų surašymas. Jo duomenys paskelbti Vidaus reikalų ministerijos statistikos komisijos leidinyje, kurį redagavo Troinovskis. Caro administracija 1897 m. visuotinio Rusijos imperijos gyventojų surašymo metu žemaičius atskyrė nuo lietuvių ir duomenis apie vienus ir kitus rašė skirtingose skiltyse.

Petrodvorece (Sankt Peterburgo priemiestis) 1897 m. vasarą įvyko caro Nikolajaus II susitikimas su Vokietijos kaizeriu Wilhelmu II. Caras prašė kaizerio uždrausti lietuviškų knygų spausdinimą Mažojoje Lietuvoje.

Vilniaus krašto gyventojai caro valdininkų represijoms priešinosi kaip įmanydami, todėl 1901 m. įsteigtas Vilniaus gubernijos kalėjų statybos komitetas (panaikintas 1906 m.). Vis tik pamažu ryškėjo pasipriešinimo rezultatai. 1901 12 18 Šv. Mikalojaus bažnyčia Vilniuje buvo atiduota lietuviams. 1903 06 08 įsteigta Vilniaus gubernijos Žemės reikalų komisija, kuri kontroliavo šiek tiek pažangesnės – Stolypino agrarinės reformos eigą (likviduota 1918). 1904 m. balandžio 4 d. caras panaikino lietuviškos spaudos draudimą. 1905 05 14 panaikintas draudimas lietuviams pirkti žemę Lietuvoje. Vilniuje, 1905 m. lapkričio 21–22 dienomis dirbo Didysis Vilniaus Seimas. Jo darbe dalyvavo per 1000 atstovų iš visos Lietuvos. Mažajai Lietuvai atstovavo Jonas Vanagaitis. Lietuvai buvo reikalaujama didelės autonomijos Rusijos imperijoje. Didysis Vilniaus Seimas priėmė tokio turinio nutarimą:

18 pav. 1882 m. Vilniaus gubernijos žemėlapis

19 pav. 1916 m. Vilniaus gubernijos žemėlapis

I. Dabartinis padėjimas Rusijoje ir Lietuvoje.

Pripažindami, jog dabartinė caro vyriausybė yra pikčiausiu mūsų priešų, jog dabar prieš tą vyriausybę pasikėlė visi Rusų valstijos kraštai, jog geresnį gyvenimą galima įsigyti, tik laimėjus kovą su senąja tvarka, susirinkime dalyvavusieji lietuviai nutarė:

Šviestis, rištis ir stoti kovon drauge su sukilusia visų Rusijos tautų liaudimi.

II. Lietuvių autonomija.

Kadangi Lietuvos gyventojų reikalai pilnai gali būti užganėdinti tiktai prie tikros mūsų krašto autonomijos (savivaldos) ir kadangi norima, idant kitos Lietuvoje begyvenančios tautos galėtų pilna laisve naudotis, Lietuvių suvažiavimas nusprendė:

Reikalauti Lietuvai autonomijos su Seimu Vilniuje, išrinktu visuotinu, lygiu, tiesiu ir slaptu balsavimu, neskiriant lyties, tautos ir tikėjimo.

Toji autonomiškoji Lietuva turi būti sudėta iš dabartinės etnografiškosios Lietuvos, kaipo branduolio, ir tų pakraščių, kurie dėlei ekonomiškų, kultūriškų, tautiškų arba kitų priežasčių traukia prie to branduolio ir kurių gyventojai priklausyti prie jo panorės.

Kadangi susirinkę Vilniuje ant Lietuvių suvažiavimo Suvalkų gubernijos lietuviai vienbalsiai pripažino reikalingu drauge su kitų gubernijų lietuviais kovoti už autonomiškąją Lietuvą, tai suvažiavimas nutarė, kad Suvalkų gubernijos lietuviai turi būti priskirti prie autonomiškosios Lietuvos.

Santykiai su kaimyniškoms Rusijos šalimis turi būti paremti ant federacijos pamatų.

III. Kokiū būdu iškovoti autonomiją.

Kad įgyti autonomiją, pirmučiausiai reikalinga yra galutinai sugriauti dabartinę prispaudimo tvarką. Tam tikslui reikia vienyti visas Lietuvos politiškujų partijų ir pavienių ypatų pajėgas. Susivienijus namieje, pridėra mums jungtis su visomis kitomis Rusijos tautomis, kurios padeda griauti tą tvarką, o kol kas reikia: nemokėti jokių mokesčių, uždarinėti monopolius, neleisti vaikų į rusiškas pradėdamąsias mokyklas, neiti Kauno, Vilniaus ir Gardino gubernijose į valstiečių teismus ir visas kitas dabartinės valdžios įstaigas, neleisti savo brolių į kariuomenę, reikalui prasidėjus, streikuoti visiems darbo žmonėms miestuose ir sodžiuose.

IV. Valsčiai, mokyklos ir bažnyčios.

Visuose Lietuvos valsčiuose turi būti vartojama prigimta žmonių kalba, visus reikalus vedant.

Kadangi dabartinė mokykla yra tik ištautinimo ir ištvirkimo įrankiu, tai reikia visas tokias mokyklas paversti grynai tautiškomis, kur mokslas būtų išguldomas prigimta kalba, ir kad patys to krašto žmonės rinktų sau mokytojus.

Kadangi Vilniaus vyskupystėje lietuvių bažnyčiose yra vartojama pamaldose lenkiška kalba su politišku tikslu, tai Lietuvių susirinkimas nutarė vienbalsiai išreikšti Vilniaus vyskupystėje gyvenantiems ir kovojantiems lietuviams geriausią linkėjimą pasisekimo kovoje su lenkomanų kunigija už teises lietuviškos kalbos Lietuvos bažnyčiose ir papeikti šiandieninės bažnyčios tvarką Vilniaus vyskupystėje“ [21].

Jau 1905 m. lapkritį Rusijoje vykusios revoliucijos sąlygomis grupė lietuvių veikėjų su Jonu Basanavičiumi priešakyje įteikė vidaus reikalų ministrui grafui S. Vitei memorandumą, kuriame pabrėžė, kad lietuvių gyvenamąją teritoriją sudaro Vilniaus, Kauno, Gardino, Suvalkų gubernijos ir dalis Kuršo. Rusijos valstybės I dūma posėdžiavo nuo 1906 m. gegužės 10 iki liepos 12 d. Jos darbe dalyvavę lietuviai deputatai reikalavo, kad vykdant žemės reformą Lietuva būtų išskirta iš rusiškų gubernijų kaip kraštas, turintis privačios žemės nuosavybės valdymo tradicijas. Rusijos valstybės II dūma posėdžiavo nuo 1907 m. kovo 5 iki birželio 15 d. Diskusijose dalyvavę lietuviai deputatai, siekdami pabrėžti Lietuvos ir Rusijos tradicijų skirtumus, akcentavo, kad Lietuvoje žemę reikia atiduoti nuosavybėn. Rusijos valstybės III dūma posėdžiavo nuo 1907 m. lapkričio 14 d. iki 1912 m. birželio 22 d. Joje dalyvavę lietuviai deputatai reikalavo žemės reformos vykdymą Lietuvoje perduoti Lietuvos autonominiam Seimui. Taip buvo propaguojama Lietuvos autonomijos idėja, iškelta 1905 m. Vilniaus Didžiajame Seime. Lietuvos autonomijos klausimas buvo keliamas ir IV Dūmoje, kuri pradėjo darbą 1912 m. lapkričio 24 d.

Vilniaus gubernijos žemėtvarkos komisija ir apskričių žemėtvarkos komisijos sudarytos 1906 m. (likviduotos 1917 m.). 1907 03 08 Vilniuje įkurta Sąjunga lietuvių kalbos teisėms atgauti Vilniaus krašto bažnyčiose. Caro valdžios įsakymu 1909 m. atliktas dar vienas gyventojų surašymas.

Šio šimtmečio pradžioje politinė konfrontacija Europoje sustiprėjo ir subrandino Pirmąjį pasaulinį karą. Karą 1914 m. liepos 19 d. pradėjo dvi imperijos – Rusija ir Vokietija, nors 1914 m. sausio 14–18 d. ir buvo pasirašiusiuos tarpusavio sutartį, kurioje buvo nustatyta siena tarp šių imperijų, kuri dar griežčiau atskyrė Mažąją Lietuvą nuo Didžiosios Lietuvos. Užbėgant įvykiams už akių galima teigti, kad tai buvo savotiškas Molotovo-Ribentropo pakto prototipas... 1915 m. rugsėjį Vokietijos kariuomenė Lietuvą okupavo.

Pirmasis pasaulinis karas Rusijoje subrandino keletą revoliucijų. Paskutiniąją 1917 m. spalį įvykdė bolševikai, po jos Rusiją pradėjo valdyti jų vadas Vladimiras Uljanovas-Leninas.

Literatūra

12. Vyriausioji archyvų valdyba prie Lietuvos Respublikos Ministrų Tarybos, Lietuvos centrinio valstybinio istorijos archyvo fondų žinybas. Vilnius, 1990, p. 33–196.
13. Бокъ, составляющій Границу между Губерніями Минской Дисенского повіѣта и Литовско-Виленской, Завилейского и Браславского повіѣтовъ. Сниманъ въ 1806 Году. Масштабъ въ Аглинскомъ дюйме 2 верста. Землемеръ Губернскій СекретарьСергей Кобелевъ.
14. Атласъ Россійской Имперіи по новейшему разделенію на губерніи и области, сочиненный 1807 года при Главном Училище Правленіи для употребленія в Губернскихъ Гимназіяхъ, а 1818 года внов исправленный и пополненный картами Царства Польского и Великого Княжества Финляндского.
15. Атласъ Россійской Имперіи, содержащій въ себѣ 51 губернію, 4 области, Царство Польское и Княжество Финляндское.[...] Исданній съ одобренія Военнотопографического Депо Надворнымъ советником и Кав. А. Савинковымъ, С.-Петербургъ, 1829 года.
16. Атласъ Россійской Имперіи, приспособленный к географическим учебникам в гимназіяхъ и уездныхъ училищахъ. Исдал А. Ободовскій. Санкт-Петербург, Типография военно-учебныхъ заведеній, 1849.
17. Атласъ Западно-Русского края и Царства Польского (Виленского, Киевского и Варшавского военныхъ округов). С планами губ. городов. Спб., Полторацкій, Ильин и Ко, 1864.
18. Подробный атласъ Россійской имперіи с планами главныхъ городовъ. 70 карт. С.-Петербург. Изданіе картографического заведенія А. Ильина, 1871.
19. Kirkoras, A. N. Lietuva nuo seniausių laikų iki 1882 metų. Vilnius, 1995. 85 p.
20. Атласъ народонаселенія Западно-Русского края по Канцелярії заведывающаго устройствомъ православныхъ церквей в Западныхъ губерніяхъ. Изд. 2-е, испр. и доп. Спб., 1864.
21. *Laikraštis Vilniaus žinios* 1905 m. lapkričio 24 d.

Tęsinys kitame žurnalo numeryje